

Wyrok z dnia 12 października 2000 r., IV CKN 144/00

1. W postępowaniu kasacyjnym możliwa jest zmiana kwalifikacji oświadczeń woli (czynności prawnych) objętych stanem faktycznym sprawy.

2. Według art. 84 § 1 zdanie drugie k.c. wystarcza, aby zachowanie drugiej strony było współprzyczyną błędu.

3. Potrącenie wierzytelności przysługującej wobec państwowej osoby prawnej innej niż Skarb Państwa przez jej nabywcę w drodze przelewu z zobowiązaniami podatkowymi nabywcy nie mieściło się w hipotezie art. 28 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.) ani w hipotezie art. 498 k.c.

Przewodniczący: Sędzia SN Iwona Koper

Sędziowie SN: Hubert Wrzeszcz, Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy po rozpoznaniu w dniu 12 października 2000 r. na rozprawie sprawy z powództwa „C.P.”, spółki z o.o. w W. przeciwko Politechnice B. i Zbigniewowi K. o zapłatę, na skutek kasacji powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 kwietnia 1998 r.,

oddalił kasację i zasądził od strony powodowej na rzecz pozwanej Politechniki B. kwotę 8000 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością C.P. w Warszawie pozwała Politechnikę B. o zapłatę kwoty 1 192 355,60 zł z odsetkami. W uzasadnieniu pozwu wskazała, że Zbigniew K., prowadzący przedsiębiorstwo „A.M.” w B., przelał na nią swe wierzytelności wobec Politechniki o zapłatę wymienionej kwoty za dostarczone Politechnice komputery.

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny w Białymstoku oddalił apelację strony powodowej od wyroku Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 19 grudnia 1997 r. oddalającego powództwo.

Istotne elementy stanu faktycznego są następujące. W dniach 1 lipca i 1 sierpnia 1994 r. Politechnika złożyła w przedsiębiorstwie „A.M.” zamówienia na dostawę bliżej określonego sprzętu komputerowego z zastrzeżeniem, że realizacja zamówień nastąpi „pod warunkiem przejęcia płatności przez osobę trzecią”. Osobą tą miała być strona powodowa. Wedle zapewnień udzielonych władzom Politechniki przez osobę reprezentującą stronę powodową, współdziałającą ze Zbigniewem K., strona powodowa zamierzała „wykupić dług” Politechniki jako „dług budżetowy”. Politechnika, nie będąc przeświadczona, że strona powodowa poniesie w ten sposób koszty nabycia sprzętu komputerowego, nie złożyłaby zamówień Zbigniewowi K. Zamówienia złożone przez Politechnikę zostały zrealizowane. Po ich realizacji Zbigniew K. wystawił faktury na Politechnikę. Określił w nich datę sprzedaży sprzętu Politechnice oraz wysokość, sposób i termin zapłaty. Rektor i kwesor Politechniki oświadczyli, że wierzytelności objęte fakturami są bezsporne i wymagalne. W drodze umów zawartych w lipcu i sierpniu 1994 r., Zbigniew K. przelał wierzytelności objęte fakturami na stronę powodową. U podstaw decyzji strony powodowej o nabyciu tych wierzytelności leżał zamiar potrącenia ich z obciążającymi ją zobowiązaniami podatkowymi. Umowy przelewu zawarte pomiędzy Zbigniewem K. a stroną powodową zastrzegały na wypadek nieskompensowania przez stronę powodową przelanych na nią wierzytelności z jej zobowiązaniami podatkowymi zobowiązanie Zbigniewa K. do zapłaty stronie powodowej sumy odpowiadającej kwocie przelanych wierzytelności. Urzędy skarbowe, po początkowej akceptacji dopuszczalności potrącenia wierzytelności nabytych przez stronę powodową z jej zobowiązaniami podatkowymi, następnie uznały taką kompensatę za niemożliwą w świetle art. 28 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.) ze względu na nieposiadanie przez Politechnikę statusu państwowej jednostki budżetowej. W reakcji na to, Politechnika w dniu 31 sierpnia 1994 r. złożyła Zbigniewowi K. oświadczenie „o odstąpieniu” od skierowanych do niego w dniach 1 lipca i 1 sierpnia 1994 r. „zamówień”, a następnie zażądała odebrania dostarczonego jej sprzętu komputerowego.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, umów pomiędzy Zbigniewem K. a Politechniką zawartych w wyniku złożonych przez Politechnikę zamówień na sprzęt komputerowy, nie można kwalifikować jako umów sprzedaży. Są one umowami zlecenia. W ich wykonaniu, pomiędzy stroną powodową a Zbigniewem K., doszło do zawarcia umów darowizny z zastrzeżeniem spełnienia świadczenia na rzecz Politechniki. Strona powodowa to osoba trzecia, wyszukana przez Zbigniewa K., która zgodnie z warunkiem zamówień zgodziła się „przejąć płatności” za dostarczone Politechnice komputery. Czynność powoda nie była jednak czystą darowizną, ponadto obejmowała „potrącenie jej równowartości z długiem wobec Skarbu Państwa”.

W skardze kasacyjnej strona powodowa zarzuciła wyrokowi Sądu Apelacyjnego, że został wydany z naruszeniem art. 888, 535, 509 i 510 k.c. oraz art. 231 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Niepodanie w skardze kasacyjnej uzasadnienia zarzutu naruszenia art. 231 § 1 k.p.c. uniemożliwia sprawdzenie zasadności skargi w odniesieniu do tego zarzutu (art. 393³ k.p.c.). Z podniesionych przez stronę powodową zarzutów kontrolą kasacyjną mogą być zatem objęte tylko te, które dotyczą prawa materialnego.

Należy podzielić stanowisko skarżącego o naruszeniu przez Sąd Apelacyjny art. 888 i 535 k.c. przez uznanie, że strona powodowa dokonała darowizny, oraz przyjęcie, iż pomiędzy Zbigniewem K. a Politechniką nie doszło do zawarcia umów sprzedaży sprzętu komputerowego.

Zapatrywanie Sądu Apelacyjnego, że między stroną powodową a Zbigniewem K. doszło do zawarcia umów darowizny z zastrzeżeniem nadającym im cechy umów o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, konkretnie Politechniki (art. 393 k.c.), nie odpowiada dokonany w sprawie ustaleniom. O dowolności tego zapatrywania przesądza powołana w skardze kasacyjnej okoliczność, że w sprawie brak ustaleń wskazujących na złożenie przez stronę powodową i Zbigniewa K., w zakresie swych wzajemnych stosunków, innych oświadczeń woli niż dotyczące przelewu wierzytelności. Ponadto należy zwrócić uwagę na niekonsekwencje analizowanego zapatrywania odnoszące się do przedmiotu darowizny. Jeżeli, jak przyjmuje Sąd Apelacyjny, Politechnika miała uzyskać kosztem majątku strony powodowej przysporzenie w postaci sprzętu komputerowego, to przedmiotem darowizny strony powodowej powinien być ten sprzęt. Strona powodowa jako darczyńca powinna być

zatem zobowiązana do przeniesienia własności i wydania sprzętu komputerowego wobec Zbigniewa K. jako obdarowanego, z zastrzeżeniem, że spełnienie tego świadczenia nastąpi na rzecz osoby trzeciej, czyli Politechniki. Taka konstrukcja prawna, według której strona powodowa, nie zajmująca się handlem komputerami, byłaby zobowiązana do dostarczenia sprzętu komputerowego wobec Zbigniewa K., zajmującego się dostawą tego właśnie sprzętu, nie przystaje jednak do przytoczonych wyżej okoliczności sprawy. Jeśli się więc nawet uzna darowiznę o cechach umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej za dopuszczalną, nie może to mieć wpływu na wynik sporu, ponieważ w sprawie nie istnieją podstawy do stwierdzenia zawarcia takiej umowy.

Poczynione w sprawie ustalenia uzasadniają zakwalifikowanie umów zawartych między Zbigniewem K. a Politechniką nie jako umów zlecenia, lecz jako umów sprzedaży (sprzętu komputerowego zamówionego przez Politechnikę). Przemawiają za tym te ustalenia, które wskazują na objęcie przez obie strony swymi uzgodnieniami odpłatności dostaw w pieniądzu i jej wysokości. Jednocześnie z przeprowadzonych ustaleń wynika, że Politechnika była przeświadczona o tym, iż wierzytelności o zapłatę przez nią ceny za dostarczony sprzęt komputerowy nadają się do potrącenia z cudzymi zobowiązaniami podatkowymi na podstawie art. 28 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.). Uważała zatem, że możliwe jest nabycie tych wierzytelności przez stronę powodową od Zbigniewa K. w celu przedstawienia ich do potrącenia ze swymi zobowiązaniami podatkowymi. Z mającego wyniknąć w następstwie tego potrącenia umorzenia wierzytelności o zapłatę ceny za sprzęt komputerowy Politechnika wyprowadzała wniosek o nieodpłatnym nabyciu sprzętu, tj. o przejęciu odpłatności za ten sprzęt przez osobę trzecią (stronę powodową). Nieodpłatność nabycia miała więc dla Politechniki tylko takie znaczenie, jak wyżej wyjaśniono. Przekonanie o możliwości potrącenia wierzytelności o zapłatę ceny za sprzęt komputerowy z cudzymi zobowiązaniami podatkowymi, warunkującej umorzenie tej wierzytelności bez zapłaty ze strony Politechniki, zadecydowało – należy podkreślić raz jeszcze – o złożeniu przez Politechnikę zamówień na sprzęt komputerowy i zawarciu przez nią ze Zbigniewem K. umów sprzedaży tego sprzętu. Wypada zwrócić uwagę, że oświadczenia rektora oraz kwestora Politechniki o bezsporności i wymagalności wierzytelności o zapłatę ceny za nabyty sprzęt komputerowy, nawiązujące wyraźnie do brzmienia art. 28 ustawy o zobowiązaniach

podatkowych, były niewątpliwie elementem działań zmierzających do potrącenia tych wierzytelności przez stronę powodową na podstawie wymienionego przepisu.

Mimo zasadności zarzutów dotyczących art. 888 i 535 k.c., nie jest trafny zarzut naruszenia art. 509 i 510 k.c. przez wykluczenie możliwości dokonania skutecznej cesji wierzytelności Zbigniewa K., przysługującej mu wobec Politechniki na rzecz strony powodowej.

Przekonanie Politechniki o możliwości potrącenia wierzytelności o zapłatę przez nią ceny za dostarczony jej sprzęt komputerowy z cudzymi zobowiązaniami podatkowymi było oczywiście błędne. Choć przepisy o potrąceniu (art. 498-505 k.c.) dotyczą wierzytelności, czyli praw wypływających ze stosunków zobowiązaniowych, dopuszcza się ich stosowanie w drodze analogii także w odniesieniu do należności publicznoprawnych w razie stwierdzenia luki w regulacji prawnej tych należności (zob. np. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 stycznia 1994 r., II UZP 32/93, OSNCP 1994, nr 7-8, poz. 150). Zgodnie z art. 498 k.c., nieodzowną przesłanką potrącenia wynikającą z jego istoty jest wzajemność wierzytelności. Gdy więc określona osoba jest dłużnikiem Skarbu Państwa, powinna, aby móc umorzyć swój dług przez potrącenie, być zarazem wierzycielem Skarbu Państwa. Przy czym ze względu na wielość państwowych jednostek organizacyjnych (*staciones fisci*) należy jako zasadę przyjąć, że przesłanka wzajemności jest spełniona wtedy, gdy obie wierzytelności, tj. zarówno wierzytelność wobec Skarbu Państwa, jak i wierzytelność Skarbu Państwa, są związane z tą samą państwową jednostką organizacyjną (czyli – innymi słowy – „są płatne w tej samej kasie”).

Przepis art. 28 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych wprawdzie przełamał ostatnio wspomnianą zasadę, dotyczącą „tożsamości kasy”, ale nie odstąpił w ogóle od wymogu wzajemności wierzytelności, tj. od tego, aby wierzytelność przedstawiona do potrącenia z zobowiązaniami podatkowymi była wierzytelnością wobec Skarbu Państwa. Nie zezwolił więc na przedstawienie do potrącenia z zobowiązaniami podatkowymi wierzytelności przysługujących wobec innych niż Skarb Państwa państwowych osób prawnych (zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 6 sierpnia 1999 r., I SA/Gd 1433/97, nie publ.). Tymczasem Politechnika jako szkoła wyższa ma osobowość prawną. Potrącenie więc jakiegokolwiek wierzytelności przysługującej wobec Politechniki przez nabywcę tej wierzytelności w drodze cesji z zobowiązaniami

podatkowymi nabywcy nie mieściło się w hipotezie art. 28 ustawy o zobowiązaniach podatkowych ani tym samym w hipotezie art. 498 k.c.

Powyższy błąd Politechniki był błędem co do prawa (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1974 r., II CR 761/73, OSP 1975, nr 11, poz. 238) i odnosił się do właściwości wierzytelności wynikających z zawartych przez nią umów, co nadawało mu charakter błędu odnoszącego się do treści tych umów (art. 84 § 1 zdanie 1 k.c.). Fakt, że Politechnika bez przeświadczenia o możliwości potrącenia rozpatrywanych wierzytelności nie złożyłaby zamówień Zbigniewowi K., nakazuje uznać ten błąd także za błąd istotny w rozumieniu art. 84 § 2 k.c. Z kolei stwierdzenie, że wspomniane przeświadczenie Politechniki było wynikiem zapewnień udzielonych jej przez reprezentanta strony powodowej współdziałającego ze Zbigniewem K., pozwala uznać, iż błąd ten był wywołany przez kontrahenta Politechniki (art. 84 § 1 zdanie 2 k.c.). Wprawdzie – jak zaznaczono – błąd Politechniki nie był wywołany wyłącznie przez Zbigniewa K., jednakże zgodnie z art. 84 § 1 zdanie drugie k.c. nie jest konieczne, aby działanie drugiej strony umowy było wyłączną przyczyną błędu. Przepis ten mówi o wywołaniu błędu przez drugą stronę, wystarczy więc, aby zachowanie drugiej strony było współprzyczyną błędu. Błąd Politechniki ma zatem znamiona błędu prawnie doniosłego, uzasadniającego uchylenie się przez Politechnikę od skutków prawnych umów sprzedaży zawartych ze Zbigniewem K.

Z dokonanych w sprawie ustaleń wynika, że Politechnika złożyła oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych tych umów. Było nim jej pismo z dnia 31 sierpnia 1994 r., nazwane „odstąpieniem od zamówień”. Trzeba zaznaczyć, że uznanie tego pisma za oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych umów zawartych pod wpływem błędu nie oznacza dokonania przez Sąd Najwyższy nowych ustaleń faktycznych, których w toku postępowania kasacyjnego w zasadzie czynić nie można (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2000 r., III CKN 416/98, OSNC 2000, nr 12, poz. 220). Chodzi tu jedynie o prawidłową kwalifikację prawną objętego stanem faktycznym sprawy oświadczenia woli (podobnie jak to miało miejsce uprzednio przy rozpatrywaniu charakteru prawnego umów zawartych w sprawie). Czym innym bowiem są ustalenia dotyczące złożenia oświadczenia woli i jego treści, a czym innym jego kwalifikacja prawna zmierzająca do przypisania mu określonych skutków prawnych. Ustalenie faktów w postaci oświadczeń woli następuje według reguł postępowania dowodowego (art. 227 i

nast. k.p.c.) oraz dyrektyw wykładni oświadczeń woli (przede wszystkim art. 65 k.c.), kwalifikacja prawna oświadczeń woli polega zaś na właściwym określeniu tworzonej przez te oświadczenia czynności prawnej dla ustalenia wywieranych przez nią skutków prawnych; następuje więc już po ustaleniu faktu złożenia określonych oświadczeń woli i dlatego powinna być odróżniana od procesu zmierzającego do ustalenia tego faktu. W rezultacie, w postępowaniu kasacyjnym możliwa jest nowa kwalifikacja oświadczeń woli (czynności prawnych) objętych stanem faktycznym sprawy i nowa ich subsumcja pod określone przepisy.

Skuteczne uchylene się przez Politechnikę od skutków prawnych umów sprzedaży zawartych ze Zbigniewem K. spowodowało upadek tych umów z mocą wsteczną. To zaś sprawiło, że przelew wierzytelności wynikających z wspomnianych umów przez Zbigniewa K. na rzecz strony powodowej nie mógł odnieść skutku, zgodnie z zasadą, że nikt nie może przenieść więcej praw aniżeli mu przysługuje.

Wobec tego, że zaskarżony wyrok w ostatecznym rezultacie odpowiada prawu, skargę kasacyjną oddalono (art. 393¹² k.p.c.), a o kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnięto stosownie do art. 98 i 108 § 1 k.p.c.

